

4. Словник української мови: в 11 т. / [ред. кол.: І. К. Білодід (голова) та ін.]. — К.: Наукова думка, 1970-1980 – Т. 11: Х-Ь / [ред. С. І. Головащук]. — К.: Наукова думка, 1980. — 700 с.
5. Шевчук В. Дім на горі: [роман-балада] / Валерій Шевчук. — К.: Рад. пис., 1983. — 488 с.
6. Шевчук В. Срібне молоко: [роман] / Валерій Шевчук. — Львів: Кальварія, 2002. — 192 с.
7. The World Color Survey / [Kay P., Berlin B., Maffi L. et al]. — Stanford: CSLI, 2009. — 620 p.

Natalia Parasin. Structuring comparative reference with component of color from the standpoint of standard

The article analyzes comparative constructions with "black" from the standpoint of theory of prototypes. Defined standard comparative design, constructions with typical elements and non-typical comparative structure.

Keywords: prototype, object of comparison, standard of comparison, comparative construction, Shevchuk.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2012 р.

УДК 81'367(477)''19''/''20''
ББК 81. 411. 4–2

Ольга Яцук (Тернопіль)

**ЛІНГВОСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ІДЕНТИФІКАЦІЙНОЇ ТА ОТОТОЖНЮВАЛЬНОЇ
ФУНКЦІЙ НАПІВПРЕДИКАТИВНИХ АПОЗИТИВНИХ
ОДИНИЦЬ В УКРАЇНСЬКИХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ
КІНЦЯ ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.**

У статті проаналізовано виражальні засоби стилістичного маркування ідентифікаційної та ототожнювальної функцій відокремлених компонентів речення, зокрема напівпредикативних апозитивних, які побутують у художніх прозових текстах кінця ХХ – поч. ХХІ ст.

Ключові слова: напівпредикативна апозитивна одиниця, виражальні засоби, ідентифікаційна функція, ототожнювальна функція.

У сучасній лінгвістиці значно активізувалися дослідження, присвячені опису семантики та граматичних значень мовних одиниць на матеріалі творів майстрів художнього слова, оскільки в художньому мовленні найчастіше видозмінюється смисл одиниць мови, збагачується їхня емоційно-оцінна семантика, модифікуються дериваційні можливості. Безперечно, усі означені процеси побутування одиниць мови позначаються на синтаксичній організації речення, тексту, відіграють важливу роль у побудові граматичного ладу літературної мови.

Між українським мовознавством та літературою, зокрема українською літературою кінця ХХ – поч. ХХІ ст., існує тісний діалектичний зв'язок, який, за визначенням українського письменника В'ячеслава Медведя, полягає в тому, що „головним персонажем роману є мова” [14, 7]. Отже, засіб пізнання дійсності (мову) оптимально колоритно використано для досягнення ідейно-тематичної цілі, зумовленої художнім текстом (літературою). Зрештою, глибинне герменевтичне прочитання тексту не можливе без граматичного втручання [4, 234].

Твори художньої літератури означеного періоду привертала увагу багатьох літературознавців. Так, Н. В. Зборовська означила її як „літературу порубіжжя”, „межової генерації” [9, 160]. Крім часової характеристики, звертали увагу й на літературно-стилістичні особливості, зокрема гетерогенність, що створює труднощі в класифікаційному описі творів, визначенні напряму, який вони представляють, а також епатажність, відвертий нігілізм, провокативність, живописання зла, насильства (прикро визнати, але літературознавці часто ігнорують такі твори). Мовознавці звернули увагу на дещо вільне використання у цих художніх текстах правописно не кодифікованих слів, конструкцій, компонування останніх стилістично маркованими лексемами, що спричиняють „мовний бунт” (за визначенням Н. М. Сологуб) тощо.

В україністиці теоретичні засади опису одиниць мови в лінгвостилістичній парадигмі, закладені О. О. Потебнею, поглиблювали І. Г. Чередниченко, В. С. Ващенко, В. М. Русанівський, С. І. Дорошенко, а також їхні послідовники В. А. Чабаненко, С. Я. Єрмоленко, Л. І. Мацько, О. Д. Понома-рив, С. П. Бибик, І. Я. Завальнюк, П. С. Дудик, А. П. Загнітко, Н. В. Гуйванюк, І. М. Кочан, М. С. Зарицький та інші дослідники. У зарубіжному мовознавстві лінгвостилістичні питання роз-

глянуто в працях Ш. Баллі, В. В. Виноградова, Н. Д. Арутю-нової, О. М. Мухіна, В. М. Цоллера, Б. Ю. Нормана, В. І. Болотова та ін.

Однак в україністиці відсутнє комплексне дослідження, присвячене вивченню лінгвостилістичного потенціалу так званих напівпредикативних субстантивних одиниць, зокрема апозитивних. Крім цього, у стилістичному аспекті досі відокремлені члени речення розглядали, зазвичай, з погляду „посилення ролі другорядних членів у певній позиції за допомогою інтонації, наголосу та інших засобів” [18, 196]; поряд з цим функціонує твердження про те, що відокремлення – явище оригінальне не тільки з погляду семантичного, граматичного, а й у функціональних вимірах, за стилістичними ознаками, за частотністю та своєрідністю використання; відокремлення зумовлює появу й використання паралельних форм вислову загалом того самого змісту, що збагачує синоніміку мовлення, виражальні засоби і форми, посилює комунікативну гармонію сказаного [7, 257-259].

З огляду на викладене, *мета нашої статті* – виявити та описати лінгвосемантичне представлення напівпредикативних апозитивних одиниць (далі – НАО) для реалізації ідентифікаційної та ототожнювальної функції у художньому мовленні, а також визначити відмінності між названими стилістичними функціями.

Відокремлені субстантивні одиниці апозитивного типу, що побутують у художніх текстах кінця ХХ – поч. ХХІ ст., виконують низку стилістичних функцій, які слугують втіленню письменницького задуму, увиразнюють моделювання художньої дійсності, а також, безперечно, зумовлені синтаксичною природою НАО – мають уточнювальне, оціннісне значення; виконують функцію ідентифікації, ототожнення та описовості щодо означуваного компонента. Найчастотніше в художньому мовленні використовується ідентифікаційна функція, схожа за семантичним узгодженням із означуваним компонентом до ототожнювальної, однак між ними існують певні відмінності.

Ідентифікаційна функція зумовлена стилістичним зв'язком між означуваним компонентом та НАО, тому виявляється в контекстуальній тотожності між названими компонентами речення, поза контекстом семантичний зв'язок між ними втрачається. Крім цього, ідентифікаційне значення відокремлених компонентів речення апозитивного типу може супроводжуватися оцінним,

уточнювальним, образним та іншими значеннями, однак вони є лише допоміжними, підсилюють ідентифікаційне значення НАО.

Ідентифікаційна функція представлена такими виражальними засобами НАО:

1) образні засоби, змодельовані на основі лексичних засобів:

– метонімія, напр.: ... *разом із деревом падає, вдарившись об землю, його зелена тінь – шумливе гілля* (А. Содомора, 45) → *зелена тінь – шумливе гілля*;

– перифраз, напр.: *Ім'я Пегаса пов'язують з Еос, богинею світанкової зорі...* (Ю. Покальчук, 49) → *Еос – богинею світанкової зорі*;

– контекстуальна ампліфікація, напр.: *Сава приходив додому викручений, як дірява ганчірка, почувавши приступи огиди і люті до себе – спеціаліста із розчинів та кельми – і до дружини, округлий живіт якої звітував розбрунькування її сім'ї* (С. Процюк, 52) → *він – спеціаліст із розчинів та кельми*;

– епітети у функції атрибутивних компонентів, напр.: ... *Неодномірна реальність відкидає умотивований реалізм, знущується над його адептами – здичавілими прапороносцями будь-яких ідеологій* (Ю. Гудзь, 41) → *адепти – здичавілі прапороносці будь-яких ідеологій*;

– метафора у функції стрижневого компонента НАО, напр.: *– А що роблять мільярди служителів храмів і різних митців – посередників між релігіями світовими?...* (І. Павлюк, 50) → *служителі храмів і різні митці – посередники між релігіями світовими*;

– гіпербола (дієслівний компонент) + метонімія (означуваним компонентом і НАО), напр.: ... *директиву Геббельса, аби була гарна тепла погода – взірець пізньої теплої осені, не було виконано* (В. Кожелянко, 37) → *гарна тепла погода – взірець пізньої теплої осені*;

2) власне-лексичні засоби:

– іронічне або зневажливе, негативне, викривальне, інформативне, пафосне значення, напр.: ... *у лівій внутрішній кишені його піджака лежав у сірій (!) шкіряній палітурці паспорт громадянина Швейцарської Конфедерації на ім'я Дітера фон Левітські, вільного адвоката за фахом* (В. Кожелянко, 17) → *Дітер фон Левітські – вільний адвокат за фахом*;

– контекстуальна антонімія між означуваним компонентом та НАО, напр.: ... *годувальниця відсахнулася від немовляти –*

майбутнього вбивці – через те, що те немовля не пахнуло людським тілом... (А. Содомора, 377) → *немовля – майбутній вбивця*;

– емоційно забарвлена лексика у функції стрижневого компонента НАО, напр.: *Уявляв власний похорон – одну із найстійкіших фобій* (С. Процюк, 58) → *власний похорон – одна із найстійкіших фобій*;

3) фонетичний засіб: дотримання історичного принципу фонетичного закону чергування /o/ – /i/ у відкритому та закритому складах з метою маркування стрижневого компонента НАО як українізму, напр.: *... всі народи ніби одна родина, але він, московський нарід, кажуть, старший брат* (В. Кожелянко, 23) → *він – московський нарід*;

4) словотвірні засоби:

– префіксальний спосіб творення стрижневого компонента НАО + лексико-семантичний спосіб творення атрибутивими, напр.: *І берлінські вулиці видаються тобі, сину постсовдепії, [...] гіпертрофовано-іграшковими, сяючими гігантськими флюїдами вічного міста* (С. Процюк, 70) → *ти – син постсовдепії*;

– основоскладання стрижневого компонента НАО + контекстуальне її протиставлення (зі словом-атрибутивною „колишній” утворено стійке словосполучення), напр.: *У нього навіть дід, колишній партпрацівник, був репресований як „ворог народу”* (П. Вольвач, 60) → *його дід – колишній партпрацівник*;

– суфіксальний спосіб творення стрижневого компонента НАО: формант **-к-** зменшено-пестливого значення, напр.: *Після двох днів [...] кохання Луї втік. Залишилась графині від нього лише одна річ – бронзова медалька з синім камінцем* (В. Кожелянко, 45) → *одна річ – бронзова медалька з синім камінцем*;

– кореневий каламбур: коренева морфема „добір-” + **-н(ий)** накладається на кореневу морфему „дебіль-” + **-н(ий)** з метою створення іронічного значення атрибутивими у структурі НАО, напр.: *... ніхто з батьків Павлович знайомих не передплачував журнали „Новий мір”, „Знамя” і „Юність”, добільний джентльменський набір радянської „прогресивної інтелігенції* (П. Вольвач, 60) → *журнали „Новий мір”, „Знамя” і „Юність” – добільний джентльменський набір радянської „прогресивної інтелігенції*;

5) лексичний засіб → образно-експресивний засіб: іронічно-оцінне значення + контекстуально зумовлене уособлення, напр.: *Догідна мить – okazія*

– *рідко йде сама доруж* (А. Содомора, 371) → *догідна мить – okazія*;

6) лексичний засіб та словотвірний засіб: негативно-оцінне значення + основоскладання → неологізм, напр.: ... *армію пожирачів часу, чи [...] часоїдів, розбито* (В. Кожелянко, 135) → *пожирачі часу – чи часоїди*;

7) лексичний засіб та словотвірно-графічний засіб: медитаційне значення + використання дефіса як засобу стилістичного маркування префіксального форманта й увиразнення в такий спосіб кореневої морфеми, напр.: *Немає солодкого сну, бо є постійний сон – не-пробудність* (А. Содомора, 40) → *постійний сон – не-пробудність*;

8) словотвірний засіб → образно-експресивний засіб (суфіксальний спосіб творення формантом **-овик-** – позначає метеорологічне явище як істоту за видом діяльності, тобто уособлює його), напр.: *Повернімось і ми до нашого степового вітру – степовика* (А. Содомора, 135) → *степовий вітер – степовик*;

9) лексико-контекстуальний засіб: омонімічні (омоформи) відношення між НАО і реченнєвим контекстом → каламбур, напр.: *Мені, професійному коневі, у теперішньому стані було б просто гріх не випити „на коня”* (В. Шкляр, 27) → *я – професійний кінь*;

10) словотвірно-синтаксичний засіб: авторське пояснення смислу, носієм якого є означуваний компонент, через НАО: із нейтрально забарвленої лексеми позитивного змісту утворено лексичне словосполучення негативного змісту методом каламбуру, напр.: ... *Юрій – Георгій – Той, що працює на землі: саме так, а не лише „хлібороб” – раб хліба* (Ю. Гудзь, 35) → „хлібороб” – *раб хліба*;

11) графічно-словотвірно-синтаксичний засіб: написання усіх слів назви НАО з великої літери з метою надання їй значення урочистості + утворення методом каламбуру від русизму словосполучення із тотожним значенням, але з уточнювальним змістом, напр.: ... *діда Рибака поздоровив з днем Перемоги – Днем Після Біди* (Ю. Гудзь, 40) → *день Перемоги – День Після Біди*;

12) графічно-граматично-образний засіб: написання з великої літери назви вигаданої держави з метою возвеличення країни + узгодження предиката із НАО, а не із суб'єктом (надання НАО у такий спосіб ознак живої істоти) + метонімічне значення НАО,

напр.: *Ми, лише ми – Велика Українська Імперія – має панувати на усіх євразійних просторах від Атлантики до Уралу* (В. Кожелянко, 47) → *ми – Велика Українська Імперія*;

13) лексико-синтаксичний засіб: поширений контекстом перифраз, виділений лапками з метою акцентуалізації смислової єдності компонентів, напр.: ... *щодо Пенса, „міністра без портфеля при клику”*, *то той одягався виключно у дорогі румунські костюми, і то віднедавна, бо завше був нечупарою й полюбляв травичку* (О. Ульяненко, 58) → *Пенс – „міністр без портфеля при клику”*;

14) граматичний засіб: стилістичне порушення узгодження в роді між означуваним компонентом і НАО з метою маркування означуваного елемента, напр.: *Назавтра ВОНО мало відбутись – грандіозна дефіляда звитяжних військ антисталінської коаліції у Москві на Красній площі* (В. Кожелянко, 25) → *ВОНО – грандіозна дефіляда звитяжних військ антисталінської коаліції у Москві на Красній площі*.

Отже, ідентифікаційна функція зреалізована завдяки виражальним засобам різних рівнів мови, а також образним засобам. Крім цього, спостерігається поєднання кількох засобів з метою увиразнення авторського задуму в одній синтаксичній одиниці, зокрема НАО.

Стилістична сутність ототожнення полягає у тому, що НАО та означуваний компонент і поза контекстом, і в контексті є тотожними за лексичним значенням, стилістичним співвідношенням. Стилістичний акцент у напівпредикативних одиницях цього типу падає на вторинні компоненти.

Ототожнювальна функція представлена такими виражальними засобами НАО:

1) лексичний засіб (контекстуально-інформативне значення), напр.: *Полковник Дмитро Левицький завжди мав мороку зі своїм днем народження. А все тому, що його особисте свято (чому день народження – свято, цього ніхто ще якось переконливо не пояснив) збіглося з найбільшим святом України – Днем незалежності* (В. Кожелянко, 28) → *найбільше свято України – День незалежності*;

2) лексичний засіб (іронічне значення) + фонетичний засіб (утворення атрибутивного компонента НАО – прізвища, за фонетико-правописними правилами української мови щодо загальних назв: чергування /х/ – /ш/ при словотворенні, /і/ – /е/ у закритому та відкритому складах відповідно), напр.: ... *починати*

треба не з мене, а з найпопулярнішої на сьогодні людини в Україні – капітана футбольної команди „Динамо-Київ” Олега Блошенка (В. Кожелянко, 8) → найпопулярніша на сьогодні людина в Україні – капітан футбольної команди „Динамо-Київ” Олег Блошенко;

3) лексичний засіб (негативно оцінене значення) + фонемно-графічний засіб (збереження діалектної вимови лексеми Львівського регіону), напр.: *У Винниках, за рікою, густі хащі верболозу, де почали збиратися відьмаки, або, як кажуть тут, опирі* (Г. Пагутяк, 465) → *відьмаки – або опирі;*

4) контекстуально-образний засіб – нагнітанням смислового значення НАО – ампліфікація, напр.: *Невже у цьому місті, із його палацами і хмарочосами по-совєтські, у рідній державі [...] не знайдеться для них не захищений нещасними тварюками-бомжами підвал, не стійло для рогатого бидла, не конюшню для кобил – перевізниць вантажу, не свинарник – скописько нечистих для мусульман створінь, а свій чистенький куточок?... (С. Процюк, 23) → 1) кобили – **перевізниці вантажу**, 2) свинарник – **скописько нечистих для мусульман створінь**;*

5) лексико-граматичний засіб (авторська трансформація імені відомої людини з метою створення іронічного значення) + словотвірний засіб (лексико-семантичний спосіб творення означуваного компонента – прізвища), напр.: *... президентом України став Леонід Шапченко, свого часу генеральний директор заводу „Дніпромаш” у Січеславі (В. Кожелянко, 30) → Леонід Шапченко – свого часу генеральний директор заводу „Дніпромаш” у Січеславі.*

Отже, проаналізувавши ідентифікаційну та ототожнювальну функції відокремлених компонентів речення, зокрема апозитивних, а також виражальні засоби їх реалізації можемо виділити такі істотні ознаки диференціації названих стилістичних функцій:

– денотативна відмінність: смисл означуваного компонента та НАО збігаються і в контексті, і поза ним для представлення ототожнювальної функції; натомість ідентифікаційній функції притаманна тотожність між названими компонентами речення лише в контексті;

– семантична відмінність: семантика означуваного компонента та НАО є рівноцінними у представленні ототожнювальної функції; ідентифікаційна функція поєднує компоненти з відтінками значень – уточнення, оцінності, описовості тощо;

– стилістична відмінність: ототожнювальна функція порівняно із ідентифікаційною представлена меншою кількістю виражальних засобів, що спричинено денотативною та семантичною відмінностями.

Подальші дослідження засобів увиразнення художнього мовлення, що представлені НАО, доповнять лінгвостилістичний опис відокремлених компонентів щодо їх функціонування в художніх текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 346 с.
2. Бондарко А. В. Основы функциональной грамматики : языковая интерпретация идеи времени / А. В. Бондарко. – СПб.: Изд-во С.-Петербург. ун-та, 1999. – 260 с.
3. Вольвач П. Кляса : [роман] / Павло Вольвач // Кур'єр Кривбасу. – 2003. – № 162. – С. 47-109; № 163 – С. 3-71; № 164. – С. 14-87.
4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер; [пер. с нем.; общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова]. – М.: Прогресс, 1988. – 704 с.
5. Гудзь Ю. „Не-Ми”. Книга видінь і щезань / Юрко Гудзь // Кур'єр Кривбасу. – 1998. – № 102. – С. 20-56, № 103. – С. 8-54; 1999. – № 119-121. – С. 363-371.
6. Дегтярєва І. Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози / Ірина Дегтярєва // Укр. мова. – 2009. – № 3. – С. 27-38.
7. Дудик П. С. Стилістика української мови / П. С. Дудик. – К.: ВЦ „Академія”, 2005. – 368 с.
8. Єшкілев В. Адепт, або свідоцтво Олексія Склавина про сходження до трьох імен. Роман знаків / Володимир Єшкілев, Олег Гуцуляк // Сучасність. – 1995. – № 1. – С. 22-70; № 2. – С. 6-33.
9. Зборовська Н. В. Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків / Н. В. Зборовська. – Львів, 1999. – С. 8-192.
10. Кожелянко В. Дефіляда в Москві: [роман] / Василь Кожелянко // Сучасність. – 1998. – № 11. – С. 9-56; № 12. – С. 6-38.
11. Кожелянко В. Конотоп / Василь Кожелянко // Сучасність. – 1999. – № 11. – С. 10-71.
12. Кожелянко В. Котигорошко: [роман] / Василь Кожелянко. – Львів: Кальварія, 2001. – 148 с.
13. Кожелянко В. ЛжеNostradamus: [роман] / Василь Кожелянко. – Львів: Кальварія, 2001. – 148 с.
14. Медвідь В. Кров по соломі / В'ячеслав Медвідь // Медвідь В'ячеслав. Кров по соломі: [роман]. – Львів: Кальварія, 2002. – С. 15-352.

15. Павлюк І. Вирощування алмазів: [роман] / Ігор Павлюк // Кур'єр Кривбасу. – 2004. – № 177. – С. 3-52; № 178. – С. 68-111.
16. Пагутяк Г. Захід сонця в Урожі: [повість] / Галина Пагутяк // Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття / [упоряд., вступне слово, бібліограф. відомості та приміт. В. Габора]. – Львів: ЛА „Піраміда”, 2002. – С. 465-499.
17. Покальчук Ю. Посмішка Медузи / Юрко Покальчук // Сучасність. – 1995. – № 2. – С. 40-55.
18. Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови: підручник / О. Д. Пономарів. – [3-те вид., перероб. і доповн.]. – Тернопіль: навчальна книга–Богдан, 2000. – 248 с.
19. Процюк С. Жертвопринесення: [роман] / Степан Процюк // Кур'єр Кривбасу. – 2003. – № 160. – С. 5-72; № 161. – С. 23-102.
20. Процюк С. Інфекція / Степан Процюк – Львів: ЛА „Піраміда”, 2002. – 196 с.
21. Процюк С. Шибениця для ніжності: [повість] / Степан Процюк. – Тернопіль: Джура, 2001. – 200 с.
22. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля–К, 2006. – 716 с.
23. Серажим К. С. Морфологічні засоби стилїстики / К. С. Серажим. – К., 1996. – 60 с.
24. Серажим К. С. Стилїстичне використання засобів словотвору / К. С. Серажим – К., 1996. – 31 с.
25. Серажим К. С. Фонетичні засоби стилїстики / К. С. Серажим ; [навч.-метод. посіб.]. – К., 1996. – 53 с.
26. Содомора А. Наодинці зі словом / Андрій Содомора. – Львів : Центр гуманітарних досліджень Львівського держуніверситету ім. І. Франка, 1999. – 475 с.
27. Ульяненко О. Сталінка / Олесь Ульяненко // Ульяненко Олесь. Сталінка: [роман, оповідання]. – Львів: Кальварія, 2000. – С. 7-96.
28. Шкляр В. Елементал: [роман] / Василь Шкляр // Сучасність. – 2002. – № 2. – С. 6-85.

Olga Yatsuk. Lingvo-semantic features identification and analogical functions of partial predicative appositiv units in ukrainian prose texts at the end of XX – at the beginning of XXI centuries

The article analyzes the expressive means of identification and ototozhnyuvalnoyi functions separate components of sentence, including napivpredykatyvnykh apozytyvnykh that they perform in artistic prose texts at the end of XX – at the beginning of XXI centuries.

Key words: partial predicative appositiv unit, expressive means, the identification function, the analogical function.

Стаття надійшла до редакції 5.12.2011 р.